

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ
XXIV

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности, од 26. децембра 2017. године, на основу реферата Александра Лома, редовног члана САНУ, Слободана Реметића, редовног члана АНУРС, и др Јованке Радић, научног саветника у Институту за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Александар Лома, редовни члан САНУ, проф. др Мато Пижурица, др Јованка Радић, научни саветник у Институту за српски језик САНУ (секретар Уређивачког одбора), Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, и проф. др Љиљана Црепајац

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

БЕОГРАД
2017

АЛЕКСАНДАР ЛОМА*

ИЗ ИСТОРИЈСКЕ ТОПОНИМИЈЕ СТАРЕ МАЧВЕ**

Овај чланак проистекао је из мога вишедеценијског рада на историјско-географском речнику северозападне Србије,¹ а повод му је дала једна књига изашла пре двадесет и три године. Исте те, 1994. године, написао сам о њој приказ, који досад нисам објавио. Овде дајем, неизмењен, његов уводни део.

Ове, 1994. године појавила се књига Војислава С. Радовановића: *Шабачка Посавина и Поцерина. Антиројгеографска истраживања*. Књига има 410 страница текста, укључујући 148 фотографских прилога (нема података о издавачу и месту издања; штампана је у Новом Саду). Како јој у поднаслову стоји, она садржи грађу коју је из ауторових теренских бележница приредила његова кћи Миљана Радовановић; околности бележења те грађе и њене припреме за штампу приређивач ближе излаже у Предговору, на стр. 7–13, где међутим недостају основни биографски подаци о аутору. За нас је важан податак да су Радовановићеве белешке настале „приликом теренских проучавања у току августа месеца 1947, 1948. и 1949. године“ (стр. 7), дакле пре готово пола века, што им свакако увећава вредност, имајући у виду да су се тада у народу онога краја још чувале многе традиције о пореклу породица, обичаји, легенде, имена, споменици прошлости итд., који су у потоњим деценијама бурних промена у животу српскога села могли без трага нестати. С обзиром на природу Радовановићеве заоставштине, књига има само посебни део, тј. опис села, најпре посавских (Јеленча, Мишар, Орашац, Мрђеновац, Миокус, Драгојевац, Прово, Звезд, Вукошић, Риђаке, Вучевица, Кујавица, Скупљен, Трбушац, Предворица, Жабар, Церовац, Мала Врањска, Корман, Орид, Владимирци, Бобовик, Меховине, Лојанице, Матијевац, Белотић, Пејиновић, Ка-

* Филозофски факултет, Београд, loma.aleksandar@gmail.com.

** Рад је настао у склопу рада на пројекту 178007 ресорног министарства за науку Републике Србије.

¹ Географски, то би било „српско Посавље“, подручје у сливовима Савиних десних притока Колубаре и Дрине, које обухвата цео слив Колубаре и десни слив Дрине до мало испод ушћа Рзава, а приближно се подудара са оним делом средњовековне Србије на који се са десне обале Саве протезао назив *Срем* (стсрп. *Срѣмъ*, лат. *Sirmia ulterior*, „оностран“ са гледишта угарске државе), доцније потиснут називом *Мачва*, коришћеним у знатно ширем значењу него што га то обласно име данас има, према историјском обухвату Мачванске бановине (лат. *Banatus Machoviensis*, мађ. *Macsói Bánság*). Та „стара Мачва“ у наслову овог рада има се схватити као северни део српског Подриња и Посавља, отприлике онај који данас гравитира Шапцу.

она, Мровска, Драгиње, Брдарица, Крнуле, Јаловик, Крнић, Јазовник, Месарци, Суво Село, Бељин, Дебрц, Власаница, Ново Село), а затим поцерских (Чокешина, Петковица, Бела Река, Цуљковић, Радовашница, Десић, Милошевац, Грушић, Волујац, Двориште, Синошевић, Бојић, Румска, Криваја, Метлић, Накучани, Заблаће, Поцерски Причиновић, Јевремовац, Велика Врањска, Варна, Слатина, Метковић Поцерски, Маови, Добрић, Богосавац). У прилогу дат је регистар (али само за „родове, презимена и лична имена“: топографски називи и локална лексика нису уврштени, што је за жаљење и знатно смањује употребљивост књиге!), као и 148 фотографија које је сам аутор снимео у току свога теренског рада и чија је документарна вредност знатна. Укупно 67 описа појединих насеља урађени су по истом принципу и, може се рећи, у доброј традицији Цвијићеве антропогеографске школе; најпре је описан положај села и његова топографија, а затим следе подаци о пореклу становништва. Описи су доста подробни: аутор се често упушта у потанка геолошка разматрања, али не изостају ни подаци о биљном покрову, о старинама у селу као и о веровањима и обичајима везаним за поједина места. Поменимо *маслену липу* у Лојаницама где су светили масла на пророка Јермију ради заштите од града (108); она подсећа на руски обред *масленица* који пада пред Ускршњи пост и такође се односи на почетак вегетативног циклуса (иначе има доста података о култу липа и другог дрвећа; подсетимо да *крстионоштин хрсти* у Мачви помиње још Раваничка повеља из 1381). Слично су одељци о пореклу сеоских породица проткани легендарним или анегдотским домецима. Предак старинаца Живановића у Бобовику „заузео земљу коњем јашући“ (101) — што је можда успомена на неки древни обичај. Као и свуда, и у овим областима су од највећег интереса сразмерно малобројнији, али у довољној мери присутни старинци: *стџароседиоци*, *стџародревени* или *стџародремени* како се овде зову (115, 197, 269 итд.). И овде је, као и другде по Србији, мерило староседелаштва присуство породице у селу од предтурског доба, само што се ово не рачуна као у јужнијим српским крајевима „од пре Косова“, већ се назива „мацарским временом“, у складу са чињеницом да је већи део Средњег века овај најсевернији део Србије држала Угарска. Пажње је вредан опис некадашње куће *лесаре* некога Мартина у Бојићу, на стр. 232: „То је била најстарија кућа за коју се зна, још из времена Мацара (копље ударено, опкољено лесом, олепљено балегом, покривено бујади)“. Такође је занимљиво предање на стр. 305 д. да су „најдаљи староседеоци“ у Поцерском Метковићу „од Мацара покрштени“ (прешли из католичке вере у православну?). Већ из ових кратких навода дао се осетити лапидарни стил Радовановићев, који одише аутентичношћу теренских записа и веома често предаје изворни говор информатора, нпр. на стр. 250 изговор *Вунка* = *Умка*, на 265 глагол *стџорити се* у значењу ‘учити се’ (*по мај-стџорији*), или назив за дрво јову *јеуша* (стр. 29, Миокус) који нема Речник САНУ, а који је настао као локална креација од *јеоша* < *јелша* наслањањем завршетка на суфикс *-уша*, особито продуктиван у млађим слојевима овдашње топонимије. Ваља запазити неке особености у рефлектовању јата, нпр. *ѣ - ѣ > е - и* у облику *белиг* на старом споменику у Трбушцу (74) и у савременом називу *Пресика* (Цер, 194), уп. у ваљ. Тамнави *билиг* на надгробницима с почетка XIX в. (Ј. Павловић, Антропогеографија Ваљевске Тамнаве, СЕЗБ XVIII, Насеља 8, Београд 1912, стр. 486), *ѣрсиџави се* на споменику из 1526. у Бељини (београдска Колубара) ЗН I 454° (Икавски рефлекс можда и у презимену *Билићи* на споменичком натпису из 1780. у Белотићу, стр. 122: данас у обема областима има само *Белића*). Ономастичка грађа садржи доста старине. То се односи на антропониме, како савремене (нпр.

Ладомир 262) тако и историјске (нпр. *Бранибор* на натпису из 1813, Метлић), а посебно на топониме као на најконзервативнији сегмент лексике. Илустрације ради поменимо хидроним *Стјржаница*, име изворном краку Јереца у Чокешини (179), можда у вези са рус. *стѣржень* у значењу ‘матица реке’ (уп. још редак назив за врсту хрста *стјрж*, топоним *Стјржна глава* на југу Србије).

Поред науке о језику, топографски подаци које пружа ова књига обogaђују и наше познавање историјске географије северозападне Србије, омогућавајући теренску идентификацију појединих топонима поменутих у турским и ранијим, средњевековним, изворима. Нарочито се недостатак једног таквог извора података о савременој топографији шабачког краја осетио при идентификовању топонима из турских пописа Шабачке нахије, којим су се својевремено бавили Адем Ханџић и Олга Зиројевић.

То је оно што сам написао 1994. као увод у преиспитивање низа идентификација топонима забележених у историјским изворима на основу грађе коју сам експертирао из Радовановићеве књиге. Временска дистанца у међувремену се протегла на седамдесетак година од настанка Радовановићевих теренских бележака. Уздржао сам се да те своје претпоставке одмах објавим, свестан да би већину њих могла потврдити или оповргнути само провера записа у турским дефтерима Шабачке нахије. У међувремену појавио се индекс који за поједина имена то омогућује (ХБЗ), за друга, којих је знатно више, дилеме око читања и даље остају. Пресудна за одлуку да сада, после више од две деценије, предочим научној јавности значај података које Радовановићева књига пружа за боље познавање историјске географије шабачке Посавине и Поцерине, била је колегијална помоћ др Срђана Катихана из Историјског института, који се прихватио мукотрпног задатка да на њему доступним изворима провери моје предлоге читања низа топонима. То је омогућило да понеку од својих претпоставки одбацам, а онима преосталим дало потребно утемељење. Др Катићу припада сва моја захвалност, а за евентуалне пропусте и погрешне интерпретације крив сам искључиво ја.

Неке топониме из турских пописа издавачи су ваљано прочитали и свакако би их идентификовали да им је при руци била Радовановићева књига. Тако се 1548. уписани „земин Врбовац, у близини села Десић и Бела Река, која припадају Бејурделену“ (Шабач 172) може сместити у данашњу Радовашницу између Десића и Беле Реке, где има поток *Врбовац* (Рад. 207).

Добро је и Ханџићево читање имена села *Насай*, али не стоји његов закључак да због његовог значења (‘насип’) то село треба тражити ближе Сави (Шабач 241–242; уп. Handžić 1986: 198 са нап. 505), јер у Накучанима (чије име се не бележи у турским пописима, в. доле *Стјројица*) има узвишење истог имена (ген. *Насайа*, Рад. 268).²

Да су Адем Ханџић и Олга Зиројевић имали пред собом Радовановићеву књигу, не би оставили неубицирано ни село *Белобаба*, више пута записано у шабачким дефтерима 1528–1600, већ би се нашли пред дилемом да ли да га идентификују са локалитетом *Белобаба* у Меховинама (Рад. 103), или са малом

² ХБЗ 197 погрешно *Nasat* (Шабачка нахија).

Белаба у Дворишту (id. 225). Дилему решавају два пописа из XVIII века, где је село *Б(ј)елобаба* уписано иза Дворишта;³ према томе је име мале *Белаба* настало хаплогогизмом од *Белобаба*.⁴

У опису села Драгиња, некадашњег Великог Бошњака, Радовановић каже: „Село се дели на мале: Тавтића малу, Пресека малу, Зељића малу и Горњу малу. Најстарија мала је Тавтић. Не знају откуда то име, али знају да је све овде била шума“ (Рад. 134). *Тавтић* (тако на карти) или *Тавтића река* (Рад. 111) је и име водотока који се састаје са Вишњевом реком у Матијевцу. Село чије име у турским пописима чита „Таб(е)тић“ или „Таптић“ Ханџић убедљиво идентификује са малом у Драгињу (Шабац 236, уп. Handžić 1986: 199)⁵, али за чудо Мил./Вас. 164 то не прихватају. Идентификација је неспорна, а читање *Табетић* у TD 260, р. 974 из 1548. потврђује др Срђан Катић; из тог лика се вокалском синкопом развило *Тавтић*, а одатле *Тавтић* као дијалекатско *ловџа* од *лојџа*.⁶

Предање да се село Вукошић пре велике куге звало *Шарево*⁷ слаже се са подацима турских пописа по којима је оно носило слично име кроз цео XVI в. а тек 1600. се уз њега јавља данашњи назив, који га је доцније потиснуо. Читање Ханџића и Зиројевићеве „Шаров(а)“ (Шабац 227, 275; Handžić 1986: 199) проверио је на изворима др Срђан Катић (TD 173, р. 154; TD 260, р. 958; TD 359, р. 79). Према његовом писменом саопштењу, име се у неким дефтерима пише са једним, а у другим са два вава. При небележењу *e*, то оставља могућност читања и *Шаров(а)* и *Шарево*. Сигурно је, дакле, да се у народном предању сачувало старо име села, било у неизмењеном или у лако измењеном облику.

Сличан је случај са селом које турски пописи од 1533. бележе између Доњег Бошњака и Дебрца под именом које Ханџић чита „Стадолин“ (Шабац 202; Handžić 1986: 190 са нап. 489 на 191: „neubicirano“). Из Радовановићевог записа дознајемо да је старо име села Месараца „пре Карађорђа“ било *Сџадојна*

³ Скорић 1930: 89 (1711), са констатацијом да село тог имена у том крају не постоји; Шабац 357 (1790), где је погрешно одштампано *Белобара*, али је у регистру на стр. 471 исправно *Белобаба*; Скорић чита *Билобаба* и просуђује тај облик као икавизам (op.cit. 3), но није у праву, јер се турски запис, у транскрипцији *bylwbabə*, може читати и *Бјелобаба* / *Бјелобабе*, док би у екавском *Белобаба* / *-e* вокал био изостављен (*blwbabə*); за проблем облика са незамењеним **ě* в. ниже, нап. 35. Да се и група *је* пише само са у сведочи у истом попису *dalygoštə* за *Даљегошџа*, где није било јата (*даље* < **dal'ě*) па ни икавски изговор није могућ, иако Скорић чита *Далигошџа* (27). Уп. Пешикан 1981: 99 (*bylə* = *Бјела*, *blə* = *Бела*); у овом раду, за појашњавање предаје наших имена арапским писмом, користимо тамо предложену транскрипцију. Мил./Вас. 106 и 117 идентификују *Белобабу* са Доњом Сипуљом, из разлога који нису јасни.

⁴ Свакако се радило о називу некога рода расељеног на два места у области. У натпису о обнови Манастира Добриња у Криваји из 1790. међу ктиторима помиње се *Теодор Белобабац* (Арх. спом. I 121).

⁵ Олга Зиројевић одлучује се за читање „Табнић“ (Шабац 276, 279) које и сам Ханџић l.c. просуђује као могуће, али се оно у светлу теренског одраза показује као нереално.

⁶ Лично име **Табџа* није посведочено. Изворни лик могао је гласити **Дабџић(и)*.

⁷ „Стари причали да се село звало *Шарево*. Куга поморила. Један од старих вукао све мртваци куком, и отуд *Вукошић*“ (Рад. 53).

(Рад. 163). Не може бити сумње да тај облик стоји у вези са топонимом из XVI века, будући да се *Сѣадојна* у локалном говору изводи од **Сѣадолна*, **Сѣадољна* као придев *дојна* од *дољна* (стсл. *дољнь*).⁸

У претходна два случаја импресионира дубина народног памћења које је сезало стотинама година у прошлост а Радовановић је пре седамдесетак година стигао да га спасе од заборава. Чешћи су случајеви као гореописани *Белаба* < *Белобаба*, *Врбовац* и *Насай*, где се стари топоним чува као назив за део данашњег села или за неки топографски објекат у њему, само што досад дата читања турских извора знатно више одступају од онога што Радовановићеви записи откривају као реалност на терену. По дефтерима, село Лојанице је до XVII в. носило другачије име, које Ханџић чита „Хрвастин“ (Шабац 193;⁹ Handžić 1986: 148, 149, 162, 163) а Зиројевићева „Хрусна“ (Шабац 275). Најближе стварном лику је читање дато у ХБЗ 193 „Hrostin“, које претпоставља *xrwstyn*, где *w* може имати тројаку вредност: *o*, *y* и *v*. Пресуђује *Русѣин*, топоним који је Радовановић забележио у Лојаницама и Вукошићу: спрам Вукошића је место звано Рустин — мајдан камена (107), „под Рустином“, „на Русину, на тераси“ (53). Село се, дакле, у XVI веку звало *Хрусѣин*.¹⁰

Деликатнији је проблем са старим именом Накучана које и Ханџић и Зиројевићева читају „Островица“ (Шабац 225, 274; Handžić 1986: 193, 194), што је добро посведочен и доста чест топоним и ороним, те читање изгледа сасвим реално, и не би га имало смисла доводити у питање да Радовановић није у Накучанима забележио име речице и мале *Сѣиројица* (Рад. 276), а неке *Осѣировице* ни ту ни у околини нема. Узимајући у обзир специфичности предаје арапским писмом, исти лик, у латиничној транскрипцији *wstrwycə*, може се читати и „Островица“ и „Стројица“. Др Срђан Катић установио је да се име у дефтерима пише само са једним *w* иза *r* (TD 173, р. 145; TD 260, р. 949; TD 359, р. 79), што, ако се почетно *w*- протумачи као уобичајена графичка конвенција (протеза испред иницијалне консонантске групе), потврђује исправност читања *Сѣиројица*. Излази да су на

⁸ То је регуларан лик у локалном говору, уп. код Радовановића на много места *Дојна мала*, такође *Дојни рѣ* id. 153 *Дојни њоѣок* 301 итд. **Сѣадољна* је најпре у вези са апелативом посведоченим у пољском и чешком *stodola* ‘сушара (за снопове жита)’, рус., укр., блр. *стодóла* ‘наслон, шупа, стаја’, који се изводи од старовисоконемачког *stadel* ‘стаја’ (Фасмер 3: 764; Воруџ 578); да је постојао и на северу јужнословенског простора сведочи *Сѣодола*, назив земљишта манастира Крушедола у суседном Срему (Поповић 1950: 75). Премда др Срђан Катић потврђује исправност читања (*И*)*сѣадолин* у свим записима (TD 173, р. 139–141; TD 260, р. 691), ваља узети да је од почетка топоним имао облик женског рода а да арапска графика није довољно прецизна (очекивало би се *ustadwlynə* = *Сѣадолна* / *Сѣадољна*, где друго у или умекшава претходно *l* или просто разбија сугласничку групу).

⁹ Тек 1600. „Хрвастин или Лојанице“.

¹⁰ Придевско образовање на *-итъ* (> рус. *-иньй*) од прасл. назива **xrwstь* за разне врсте инсеката-тврдокрилаца, изворно вероватно име потока, уп. *Сурчин*, на Косову име језера и места *Сврчин* од **svrkbь* ‘цврчак’, *Врчин* < *Хрчин*, у Туропољу код Загреба забележено име потока *Hercin* од *xrc-ak* (Лома 1997: 17). До идентификације са Рустином дошао је независно од мене Саша Ракић у једном још необјављеном раду који ми је љубазно послао на увид.

месту потоњих Накучана¹¹ у XVI веку постојала два села, једно идентично њиховој потоњој мали Стројици, друго на месту и под именом брда *Насај* (в. горе), које је и у XVII в. било одвојено од Стројице-Накучана (уп. Шабац 279), да би му се тек доцније припојило.¹²

У Драгојевцу „на месту званом Славотињ, у Равни“ Радовановић бележи старо гробље и предање да су ту „кадгод пре“ били „Маџари“ (33). Изгледа да се чује и *Славојин*.¹³ *Славојин*, *Славојин* може се идентификовати са средњовековним топонимом *Zlautim*, *Zlauthum* поменутих у угарској исправи из 1391. која га лоцира у Срем негде на Сави јужно од Руме, што се савршено слаже са положајем Драгојевца ако се има у виду да се у оно доба назив *Срем* распроситирао и на десну обалу Саве. Драгојевац, који се у турским пописима под тим именом помиње од 1528. (Шабац 209), носио је у XVI–XVII веку још једно име, које Ханџић *l.c.* чита „Славник/Сладник“, а Зиројевић „Славкин“ (Шабац 277). По писменом саопштењу др Срђана Катића, у попису из 1604. одиста се недвосмислено чита *Славојин* (TD 743, p. 245).¹⁴

Име неубицираног села „Ћелина/ Ћилевина“ из турских пописа Шабачке нахије XVI века¹⁵ свакако треба читати *Ћелије* и довести у везу са истоименим именом мале у Јаловику, које бележи Радовановић уз предање да је на том месту некад био манастир (Рад. 150); то село је 1458. уписано између Белотића и Јазовника; Јаловик се налази између та два села. По писменом саопштењу др Срђана Катића, у четири пописа тај топоним убележен је без дијакритичких тачака, тако да су могућа оба читања, и **Ћелина* и *Ћелије*, али у светлу теренских података само је ово друго реално.

¹¹ Тај топоним се јавља од 1533, као друго име „Островице“ (Handžić 1986: 193); бележи се и почетком XVII в. (Шабац 274), а из истог столећа је помен у Крушевском поменику **Накучани** (Новаковић 1875: 139). Скарић 1930: 90 у попису из 1711. чита „Некучани“ у шабачкој нахији (изостављени вокал у првом слогу: *пквсчану* може се допунити и као *e* и као *a*, и овде пресуђује реално посведочен лик).

¹² Хидроним и топоним *Сјиројица* има блиску паралелу у имену села *Сјиројице* код Шипова у Босни (данас Република Српска). У основи му је наизглед глагол *сјиројити*, који од најранијег времена посведочен у старосрпској антропонимији (*Сјиројимир* српски кнез из IX века, *Сјиројислав* од XIV в.); у Дечанским хрисовуљама посведочен је хипокористик *Сјироја*, од којег је изведено презиме *Сјиројићи* (Грковић 1986: 176); ако допустимо да је некада уз ток Стројице било село тога имена, од **Сјиројићка* > **Сјироицка рвџка* могао је бити изведен облик *Сјиројица*, као што се вис *Бојчица* у Лопатњу прозвао по тамошњој породици *Бојчићима* (Павловић 1907: 773, 775). В. ипак доле нап. 36.

¹³ Живановић 2007: 33 наводи „Брод славотин“ (тако!) у Драгојевцу као локалитет гвозденог доба а мало даље (36) „Славотин“ међу локалитетима из римског периода.

¹⁴ Могуће је и читање са *-ињ*, пошто се у арапским записима *њ* не разликује од *н*. Сам топоним је старинског словенског типа, уп. ниже на Сави код Обреновца *Мислојин* (тако у XVI в.), дан. *Мислојин* (Лома 1988). Село *Славотин* има у сз. Бугарској, *Stawocin* у з. Пољској. Облик на *-ин* је примаран, онај на *-њ* вероватно је настао у ктетику **славојински* > **славојиньски*, уп. у говору Мачве *џигањски* (Лазих 2008: 337).

¹⁵ Тако од 1533, по Ханџићевом читању (Шабац 212); Олга Зиројевић га у пописима XVII века не чита.

Метлић носи и друго име које Ханџић чита „Црнска“ (Шабац 208), али др Срђан Катић поправља то читање у *Црљенска* TD 260, р. 999). Данас у Метлићу и Накучанима има *Црљенска* или *Црњевска река*; прва варијанта је очито изворнија.¹⁶

Име села у Шабачкој нахији XVI–XVII в. које и Ханџић и Зиројевићева читају „Копривац“ (Шабац 218; 275, 279), посредно се одразило у виду етника: *Којрчани* се зове једна мала у Вољујцу (Рад. 220, 222, 224). Треба имати у виду да се Вољујац налази између Мровске и Дворишта, а да је 1548. „Копривац“ уписан иза „Мирхорске“, што је старији лик топонима *Мровска*, а испред Белобабе, данашњег засеока Белаба у Дворишту (в. горе). Према провери др Срђана Катић а, тачније читање топонима у дефтерима било би *κωρρως*, где би друго *wāw* било уметнуто, тј. реалан лик XVI–XVII в. је *Којрч* или *Којрц*, одакле се и изводи етник *Којрчани*.¹⁷

У турском попису из 1548. забележен је на планини Церу, у близини села Дреновца, потоњег Цуљковића, локалитет чије име Ханџић чита „Купивник“ или „Купионик“ (Шабац 1971, 172, 205); кроз XVII в. уз исто село помиње се манастир чије име Олга Зиројевић чита исто: „Купивник / Купионик“ (Шабац 268, 274, 278; Зиројевић 1984: 124). Разлика између две варијанте читања своди се на интерпретацију истог арапског слова, *wāw*, које се може читати и као *v* и као *o* (а такође и као *y*). Оба лика су теоретски могућа,¹⁸ али једино слично што налазимо на терену је *Кољјевић*, поток и крај села у Цуљковићу (Радовановић 199 д.), или *Кољјевића река*, у чијој се долини налазе остаци некадашњег манастира Цуљковића или Копљевића (Мил./Вас. 139). У једном опису манастира из 1804. бележи се у шабачкој нахији запустели манастир *Суљковић*.¹⁹ Хидроним и топоним *Кољјевић* изводи се од старосрпског презимена *Којјевић*, како би гласио у XVI–XVII веку,²⁰ јер примери као село *Совјак* у ваљевској Тамнави,

¹⁶ *Црњевска река* и на војногеографској карти; ту варијанту Радовановић је забележио у оба села (Рад. 258 д., 267 д.), у Метлићу и назив *Црњевска греда* (265), док *Црљенска река* има само из Метлића, али напомиње (по казивању мештања?) да је то старији облик (259). Др Катић указује и на име дербенда *Црљеница* на царском путу између Градине (Букор) и Стражилца (Церница = Доња Бадања); Букор је јз. од Метлића, то је дакле исти крај, а да ли постоји нека географска веза тешко је рећи.

¹⁷ Топоним је највероватније од фитонима *којрч*, **којрц*, *којарац*, слн. *kóprc*, буг. *копрѐц* < прасл. **копръсь*, који означава разне биљке са јаким мирисом (ЭССЯ 11: 27–28).

¹⁸ Као дисимиловани рефлексии од добро потврђеног назива **кујинник* ‘место где расту купине’ < **кoрпiн-ъn-икъ*, уп. Лома 19996, нарочито 101, где је реч о стерп. топониму *Куйџиник* код Скадра, и 102 (*Трсићивница* у Босни < **Трсићинница*).

¹⁹ Радослав Петровић 1977: 52°. Само село је 1719. забележено као *Sulkoviz* (Пант. 29).

²⁰ Из прве деценије XV в. је надгробни споменик Озрина Копјевића (*озринъ копиевићъ*), жупана кнеза Павла у Варошишту крај Борча (Vego 1970: 224), а године 1454. помиње се *Радичъ Копиевиць*, дворски кнез војводе Петра, сина војводе Радосава (MS 470; Пуџић 2: 115; РКС s.v.). У Фојничком гробнику из XVI–XVII в. приказан је грб породице *Копиевиџска* са четири копча. Остаци цркве и конака у долини Копљевића реке археолошки се датирају у XV век (Мил./ Вас. 1988: 139), те се сме помишљати да су му ктитори били из властелског рода Копјевића. Њихово баштинско село свакако су били *Кољјевићи* код Рогатице, а село истог имена постоји и код Мрковић Града.

данас *Совљак*,²¹ сведоче да у овдашњим говорима ново јотовање тада још није било извршено. Гласовни склопови „Купио/вник“ и „Копјевић“ пишу се арапски слично; ако узмемо у обзир да се „меким“ *q* (*qāf*) може предати и *k* и *ḥ*,²² главни проблем остаје питање реалности *n* (*nīn*), које обоје оријенталиста читају у овом имену. Др Срђан Катић проверио је записе из 1548. и 1604. У првом попису, где је реч о месту на Церу (TD 259, р. 152), он, с обзиром на недостатак дијакритичких тачака, потврђује могућност читања *Коијевеић*, док у другом, где се по О. Зиројевић уз старо име *Дреновац* први пут бележи данашње *Цуљковић* и уз село манастир „Купивник/Купионик“, налази да би се име манастира пре могло читати *Цуљковић*, како се и касније звао.²³

У опису села Радовашнице Радовановић помиње да је над њим на Церу, „с оне стране венца“, *Косанин град* (208). И данас се та рушевина зове тако, а откад не знам; Милићевић (1876: 562) бележи да над селом Милином (које је наспрам Радовашници са јужне стране Цера) има град *Косановац*, преносећи предање по којем су четири тврђаве у Подрињу подигле три сестре, Сока — *Соко*, Петра — *Петраца* а Коса — *Косијајник* и *Косановац*, а онда примећује: „Пада у очи што се овде оваке огромне грађевине све женама приписују“. О могућем разлогу за то писао сам на другом месту (Лома 2002: 236), а овде је довољно рећи да таква атрибуција нема ни историјског ни језичког утемељења. *Косановац* је „Косанов град“, тј. подигао га је или држао неки властелин по имену *Косан*. На данашњи назив *Косанин град*, од женског имена *Косана*, вероватно је утицала горе наведена легенда (*Коса* је хипокористик од *Косана*). У светлу ове географске везе треба сагледати име манастира Радовашнице у попису из 1604, које Ханџић (Шабац 207) и Зиројевић ева (Шабац 274; Зиројевић 1984: 173) читају „црква Косаник“.²⁴ Ако и овде, као и у *Купионик* / *Купивник*, рачунамо са неразликовањем *-ик* и *-ић* у арапској графици (*-uq?*), читање *Косанић* допустило би да се успостави ономастичка веза са оближњим *Косановцем* / *Косаниним градом*, у том смислу да су *Косанићи*, потомци његовог епонима *Косана*, били ктитори или тутори цркве.²⁵ Презиме *Косанић*

²¹ Тако 1536. (читање др Душанке Бојанић), 1560. (читање др Еме Миљковић), још и у XVII в. *Совљак(ь)* у Рачанском поменику (РП 386); данашњи лик са *-љ-* посведочен је тек од XVIII в. (1719. *Szablyak* Neipperg = Пант. 27; 1735. *Совлякъ* Рув. 201; 1738: *Sobliack* Langer 247).

²² Уп. Шабац 234, где Ханџић изричито каже да се исто име може читати и *Бобик* и *Бојућ*, и види ниже дилему око читања „Косаник“.

²³ Горенаведени податак, да се манастир звао и *Коијевеић*, оставља отвореном могућност да су му први ктитори били властела *Коијевеићи* како је то горе претпостављено, а да се друго презиме за њега везало око 1600, када се јавља као ново име села Дренова. *Суљковић* би било од личног имена *Суљко*, изведеног као хипокористик од *Сулимир*, уп. *Вељко* од *Велимир*; **Цуљко* би могла бити експресивна варијанта одатле.

²⁴ Ханџић *l.c.* додуше указује и на друге могућности читања: „*Крсаник*“, „*Красаник*“, „*Крстаник*“.

²⁵ Старији тип патронимика од мушких имена нема придевско *-ов/ев-*: *Ковачић*, млађе је *Ковачевић*; тек секундарно се развило језичко осећање према којему је *Косанић* од *Косана*, а од *Косан* било би *Косановић*. Име села и манастира у њему *Радовашница* (тако од 1548, Шабац 206), пореклом је хидроним **Радовањска рџка* > *Радовањшишца* (1551. на *ѣѣѣ Радованѣници*,

је често у области, али треба истаћи да га носи један стариначки род у суседном Грушићу (Рад. 218).²⁶

Један топоним који не бележе турски извори могао би у њима имати своју просопографску „кочу“. Данашње село *Грушић* не помиње се пре XVIII в., када се звало *Грубшић* (1719: *Grubschiz Neipperg* = Пант. 29, Langer 247, у тадашњем Шабачком дистрикту). Име села чини се да је у вези са именом влашког кнеза „Грубише“ сина Милићева из села Метлића, чија је кнежина по турском попису 1528. обухватала 11 села: „Метлић, Бобик са Волуњем, Рупску, Табетић, Островицу (Накучане), Кривају, Козарицу, Мирхорску, Жабар, Калиновац и Кленовину“ (Шабач 165). Како је „Бобик са Волуњем, Бобик Волуње“ вероватно дан. Бојић и Волујац (id. 234), Рупска = Румска (id. 182), Табетић = Тавтић у Драгињу (в. горе), Островица — заправо Стројица у Накучанима (в. горе), Мирхорска = Мровска (Шабач 218), Кленов(ин)а вероватно = поток Кленовица између Градојевића и Голочела (id. 237), на карти се оцртава заокружен посед у данашњој Поцерини, на који се са северозапада, до Волујца, наслања данашње село Грушић, које се под тим именом не бележи у турским пописима. Не чини се пресмелом претпоставка да је делом свога атара²⁷ спадало у Грубишину кнежину и прозвало се по Грубишинима потомцима. Под претпоставком да је име кнеза прецизно прочитано као „Грубиша“, **Грубишићи* би синкопом постаценатског *и* дало *Груишић(и)*, да би се тај облик на крају упростио у *Грушић*.²⁸ На сличан начин изгледа да се развијало и старије, средњовековно име села. Једно од села у Мачви која је кнез Лазар даровао Раваници звало се **Бџатишинци**; одраз тог топонима могао би бити *Брачинац*, како се назива једно место у Грушићу, преко Реке, испод Брестовца, ка Метковићу.²⁹ Редукцијом а затим и испадањем *и* након што се акценат са њега пренео на претходни слог настаје група *иши*: **Браишишинци* > *Браишишинци* > *Брачичници* као **оишишал* > *оишишао* > *ош*. Име се понавља у истом крају као ороним *Брачинац*, за који знамо и нагласак. Бележи га Вук у првом издању свога речника као ‘брдо у Јадру (готово на међи најје Ваљевске, Шабачке и Зворничке’, а у другом издању дат је прецизнији акцентолошки пода-

вџ подкџилџе Цеџа планине (ЗН 561°). По др Срђану Катићу, и 1548. је записан тај старији лик *Радованишица* (Ханџић га чита *Радовашица*).

²⁶ По др Срђану Катићу, име је записано тако да се може читати и *Косанић* и *Косанин*.

²⁷ Североисточни део села према Метковићу звао се под Турцима *Калиновац* и чинио део царског хаса заједно са суседним селима Бојићем и Синошевићем (в. ниже у вези са топонимом *Грушић*); иза Калиновца а пре Бојића уписано село чије име Ханџић и Зиројевићева читају „Куница“, с тим што Ханџић допушта и другачија читања („Фојница“, „Коњиц“, „Купница“).

²⁸ Топоним *Грушић* се, међутим, може изводити и непосредније, без синкопе. У средњем веку популарна су била имена *Гроуџиша* и *Гроуџиша*; од оног првог је посведочен и патронимик *Гроуџишић* (РКС 239; Грковић 1986: 68). Лично име *Гроуџиша* излазило је из обичаја у турско доба; забележено је само једном у Крушевском поменику (Новаковић 1875: 57), док Рачански поменик има једном *Гроуџиша* и пет пута *Гроуџиша* (РП 08).

²⁹ Радовановић 220, где га лоцира у Дојну малу, док на 223 каже да је у Средњој мали; помиње га и на 218.

так: *Брачинац*, *-иња*. Милићевић га дефинише као брдо између Цера и Влашића (1876: 418).³⁰ Данашњи ликови једине вероватно су настали сингуларизацијом старог генитива множине (за ту појаву уп. Лома 1999а и 2013: 263, 274 д.); микротопоним у Грушићу био би *‘село Братишинаца’ а јужнији ороним *‘планина Братишинаца’, тј. место где су Братишинци сезонски изгнали стоку на испашу. Убицирана равничка села концентрисана су уза Саву југоисточно од Шапца, са чим се слаже и омеђење поседа дато у повељи, али последња четири набројана села, *Грм*, *Брајинишници*, *Сојинци* и *Лука*, која досад нису убицирана, као да су представљала издвојену целину у Поцерини.³¹ Прво би се могло повезати са именом потока *Суви Грм* у Петковици (Рад. 186), а последње са малом *Дуга Лука* у суседној Белој Реци (Рад. 193, 194).³² На Белу Реку би се са истока надовезивали *Брајинишници* > *Брачинац* у Грушићу према Метковићу. Под Турцима се име села променило; тај његов североисточни део изгледа да се звао *Калиновац* и чинио део царског хаса заједно са суседним селима Бојићем и Синошевићем.³³

Један топоним који бележи Радовановић не фигурира међу досад објављеним подацима из турских пописа, али би ипак могао чувати неки спомен

³⁰ Брдо *Брачинац* помиње и Радовановић 246 у опису села Криваје, 10-так км јужно од Грушића. У наше време је у јадарском селу Помијачи др Мирјана Петровић-Савић забележила *Брачинац*, *-иња* као назив њиве. Да је локалном говору својствена синкопа илуструју њени записи микропонима *Палчак*, *-лчка* у истом селу, Бадањи и Сипуљи, од *й̑лчак*.

³¹ Најзападније село из језгреног поседа које се може поуздано убицирати је Брекова. Тај топоним везивали су са именом потока *Брековац* код Скупљена (Шкриванић 1981: 96; Младеновић 2003: 80), али Радовановић бележи место *Брекова* у Вучевици (64), северозападно до убицираног Звезда. Још западније лежи село Велика или Горња Врањска, где би се могло лоцирати равничко Стаглово. За разлику од данашње Мале Врањске, која се у турским пописима бележи само као *Врањска*, Велика је у њима до 1600. уписивана под називом *Чешљугар* (Шабац 215), који се може схватити као превод средњовековног *Стаглово*, у оригиналу Раваничке повеље вероватно **Сѣгловѡ* од **stǣglъ* ‘птица штиглиц или чешљугар, *Carduelis*’. Мала Врањска је источније и рачуна се у Посавину а Горња, западно од ње, у Поцерину; то већ не би било далеко од Метковића, али је идентификација са Стагловом високо хипотетична. Јужна граница поседа вероватно је ишла кроз данашњи Крњић јужно од равничког села Власанице, где би на њу могао чувати спомен назив *Мейово Брдо* (Рад. 158), ако је од *мейох* ‘црквени посед’.

³² *Грм* и *Лука* чести су микропоними, али у ова два случаја издвајају се својим ширим значењем: поток тешко да је назван *Грм* по жбуну или храсту, већ пре по селу које је на њему лежало (придев *Суви* не односи се ту на дрво, већ на пресахли водоток); *Дуга Лука* је део села који се некада могао рачунати као самостално насеље.

³³ Уп. горе нап. 27. Ханџић (Шабац 174 д.) тај Калиновац који фигурира у турским пописима Шабачке нахије 1528–1600. идентификује са данашњим Калиновцем у Тамнави, мада га буни што је толико удаљено село било задужено да служи на шабачкој скели, па се пита није ли онда постојало и друго село истог имена у близини Шапца. У самој ствари, идентификација са тамнавским Калиновцем не долази у обзир, јер се он у пописима 1528, 1536. и 1560. бележи у Ваљевској нахији (читања др Душанке Бојанић и др Еме Миљковић). Мил./Вас. 130 овај шабачки Калиновац убедљиво идентификују са истоименим потесом у Метковићу, где су нађени остаци насеља из XV–XVII века. Радовановић у опису Метковића не бележи тај топоним, али има назив извора *Калиновац* у суседном Грушићу испод Доње Мале (Рад. 216) што ће бити исто име (првобитно хидроним?).

из предтурског доба. У опису села Јаловика у шабачкој Посавини, Радовановић преноси предање да се старо село налазило на месту званом *Малетинац*: „средокраћа за све мале је Малетинац, испод Паљевина (ту било село па га Турци запалили)“ (Рад. 150). Разарање села могло се десити и доцније под Турцима, али је највероватнија могућност да је до њега дошло у доба самог турског освајања. Са тим би се слагала чињеница да се име *Малетинац* (као, уосталом, ни *Јаловик*) не чита у турским пописима.³⁴ Мало даље Радовановић наводи из истог села топоним *Мисија* до развалина старог града Гр(н)чарца, изводећи га од *миса* ‘католичка црква’. У Срему је у средњем веку било село *Малетинци* (Malathinch, Malathynch 1404, 1430, Csánki 2: 249), које је најпре било у поседу Секелџија а затим Моровићких (Маротија); налазило се на атару данашњих Добановаца, где један потес и данас носи то име (Поповић 1950: 81), но 1385. помиње се човек мачванског бана са титулом *de Malatynch* (Csánki l.c.), која би могла бити у вези са топонимом *Малетинац* на подручју старе Мачве.

У досадашњим разматрањима већ смо се сретали са проблемима историјске дијалектологије. Осврнимо се на још два таква случаја, премда је врло неизвесно да ли се одрази тих топонима чувају у Радовановићевој грађи.

У уводу сам поменуо неколике икавизме које сам у њој запазио, али не и развој групе *џ* у затвореном слогу. Радовановић је забележио у Звезду да су Београд у старо време звали *Биоград* (48), а у одељцима о пореклу породица поред *стџароседеоци* често употребљава у локалном изговору *стџароседиоци*. То указује да је јат и на овом терену доста дуго чувао своју индивидуалност, као што је то случај са јужнијом облашћу шабачке Тамнаве, која, по истраживањима Слободана Реметића, спада у подручје са незамењеним јатом (Реметић 1981, уп. нарочито карту на 105). У вези с тим занимљиво је да се у повељи Ђурђа Бранковића великом челнику Радичу међу Радичевим мачванским поседима помиње село *Стрџелци* (ЗС 335). Екавски облик забележен 1428/29. вероватно не одсликава тадашње стање на терену. Наиме, турски пописи у нахији Горња Мачва помињу једно село чије име Ханџић различито чита, 1533. *Strivci*, 1548. *Strelac* Handžić 1986: 109; ХБЗ 194 *Istrivci* (Maçova-i Bâlâ). Ханџић је пропустио да поредећи облике у пописима из 1533. и 1548. установи језичку везу међу њима; с обзиром на вишезначност „вава“,

³⁴ За село „Трњан“ чије име Ханџић и Зиројевићева читају у дефтерима шабачке нахије не идентификујући га (Шабац 236, 275, 279) Мил./Вас. узимају да се вероватно ради о Јаловику „у чијем се атару налази истоимени потес“ (167). Код Радовановића не налазимо такав топоним; он само помиње *Трновац* као једну од јаловичких мала (Рад. 150 дд.). И војногеографска карта бележи у Јаловику само назив *Трновац*, који се не може изводити од *Трњан(е)*, ако је то име уопште добро прочитано. Први сигурни помени Јаловика под данашњим именом су у аустријским изворима (1719. *Jalovick* Neirperg = Пант. 29; 1738. *Jallovich* Langer 247), али у домаћем извору из 1735. пише се *Еловикъ* (Руварац 160, 203). Од пет записа села *Јеловикъ* у Крушевском поменику из XVII в. прва четири се, судећи по контексту, односе на данашњи *Јеловик* код Бајине Баште, а пети, где се село лоцира у „Доњу нахију“ а на истој страни уписани су Метковићи, свакако данашњи Мачвански Метковић, могао би бити најранији засад познат помен посавског Јаловика, изворно изгледа *Јеловика*.

овде очито треба читати *Сѣриоци* као облик множине према једнини *Сѣрелац*;³⁵ у првој половини XV века морало је још бити *Сѣрѣлци*.³⁶

Село Мрђеновац се у турским пописима XVI–XVII века помиње под именом које Ханџић и Зиројевићева читају „Вихњевац“ или „Вихиновац“, тек 1623/4. уписано је „Вихњевац или Мрђеновац“.³⁷ Читање *Вихњевац* у три пописа потврђује др Срђан Катић. То је дијалекатски облик од **Вишњевац*; Мрђеновац је на Сави код ушћа Добраве, која око 10 км узводно у Вукошићу прима притоку по имену *Вишњева река* или *Вишњица*; чини се да је старо име Мрђеновца некако повезано са тим хидронимом, било да се овај некад протезао на саму Добраву, или да је топоним пренесен из недалеког слива Вишњеве реке.³⁸

На крају, осврнуо бих се на један проблем на који сам већ указао (ОП 22: 750 д.): да се у старосрпским записима, у којима се имена не истичу почетним великим словом (а што модерни издавачи често на своју руку чине), разлучи шта је име а шта описни назив. Та је дилема посебно изражена када је у питању неизведен облик дендронима у описима међа: најчешће не можемо знати да ли назив означава конкретан објекат на терену — дрво, или је топонимизован. Ову другу могућност јасно нам предочава горе размотрени назив мачванског села у Раваничкој повељи *Грм*, али око њега није било дилеме, јер је експлицитно означен као *село*. Но остаје много недоумица у оном делу Раваничке повеље који нас занима: омеђењу раваничких села у Мачви. О међнику *кун* ‘клен’ у њему већ сам писао (ОП 17: 472). Сада бих се задржао на два друга назива, *ѿојола* и *граница*. Завршна одредба омеђења гласи: *на ѿојолу на ѿрнову међу у(с) саву*. Милан Јевтић и Миливоје Васиљевић закључују да је *Тојола* данашњи *Тојолик* у Шапцу а да је *Трнова међа* назив за пусто место на којем је доцније

³⁵ Или са незамењеним јатом *Сѣрелац* — што може бити и генитив множине: „(село) стрелаца“ — *Сѣреоци*, уп. горе за *Брајѿишинци* > *Брачинац*.

³⁶ Не бих искључио могућност да иза другог имена Накучана на које се очито своди данашњи лик *Сѣројица* стоји **Сѣројици* < **Сѣрѣлци* са сличним развојем као у *дојна*, *Сѣадојна*, али в. горе нап. 12.

³⁷ Доцније је то име превладало. Из XVII в. су записи у манастирским поменицима **Мрђкеновац** у Крушевском (Новаковић 1875: 139), и **мрђкеновац**(ь) у Рачанском (РП 112а), 1719. Најперг бележи *Margienovac* као село у шабачком дистрикту (Пант. 29).

³⁸ Можда је изворно **Вишњевци*, као назив за досељенике оданде, или (*село*) *Вишњевац* треба схватити као стари посесивни генитив множине: „(насеље) Вишњеваца“ (в. горе нап. 35)? Интригантан је назив потеса у Мрђеновцу крај Саве који Радовановић бележи као *Иљевци* (Рад. 26). Од **Вишњевци* би преко **Вихњевци*, са дијалекатским развојем *шѿ* > *хѿ*, регуларно настало **Вињевци*; *в-* је могло отпасти декомпозицијом, схваћено као предлог *в* ‘у’, али за *њ* > *љ* нема објашњења. Додуше, у поцерском Метковићу има поток *Гљоница* (Рад. 301) чије се име преко **Гљоница* своди на *Гњионица*, топоним који се среће на више места у Босни (Handžić 1986: 167); у основи му је придев *гнилни* ‘труо’ посведочен на тлу Мачве 1381. у омеђењу раваничких села *на крѿѿоношин хрѿѿѿ на гниони* (тако у Врдничком препису; Болоњски има *на огниони*, Раванички *на гнихони*, уп. Младеновић 2003: 105, 124). У свим преписима је у овом као и у другим случајевима лик са *л* > *о* модернизован; у оригиналу је свакако стајало **гниљњѿни* или слично. Но ту се *љ* из њ објашњава дисимилацијом према следећем *н*, а у **Вихњевци* такве дисимилаторне условљености нема.

никла шабачка тврђава, коју су Турци назвали *Бејурделен* што би значило „*место обрасло куйинама*, односно — *џрњем*“ (Шабац 406 д.). Обе идентификације бесумње су погрешне и са историјско-географске и са језичке стране. По свим поузданим сазнањима, мачвански посед Раванице простирао се на десној обали Саве 10–20 км низводно од Шапца (Шкриванић 1981: 96), а турско име Шапца *Böğürdelen* значи ‘онај што бије с бока; истурена табија’; постоји, додуше, и претпоставка да се изворно звао **Böğürtlen* ‘купина’, но не због неког купиновог трњака на месту где је подигнут, него као пандан угарској утврди *Куйник* = Купиново на левој обали Саве (Ханџић у Шабац: 117).³⁹ Ни поистовећење назива *Тойолик* са међником *џојола* не може се узети озбиљно, чак и ако овај треба писати са великим почетним словом, тј. схватити га као топоним а не као назив за конкретно тополово дрво које је крајем XIV века служило као просторни оријентир. У вези с тим занимљиво је име мале *Тойола* у Звезду са јужне и југоисточне стране села, до потока Лађеника или Дубочке реке (Рад. 46), јер је село Звезд спадало у мачвански посед Раванице. У истом омеђењу помињу се три *границе*: *на кокочеву границу ... на џрвошеву границу ... на једину границу*. Приређивач најновијег издања Раваничке повеље имао је проблем с том речју. Поводећи се за Даничићем и Будманијем, он ју је свуда схватао у значењу ‘Grenze, finis, limes’, али то је тек друго значење које Вук даје у свом речнику под *граница*; прво је ‘eine Art Eiche, quercus genus’. Ако бисмо *Кокочеву* и *Првошеву границу* и могли схватити као „крај, завршетак имања које припада неком Кокочу одн. Првошу“ (Младеновић 2003: 81, уз упућивање на РЈА 3: 386), шта је онда *једина граница*, или *виџа граница* у омеђењу раваничког села Летњиковца код Пожаревца? За прву Младеновић прихвата Даничићево домишљање (РКС 1: 314) „то ће бити вода“ (?), а другу тумачи: „међа села о којем је реч завршавала се, очигледно, *џовијеном* границом према другом терену“ (id. 78). Но за придев *виџ* Вук даје као једини пример употребе *виџа јела* из народне песме, у топонимији он се такође везује за дендрониме (*Виџи Граб*, село код Рудога), а придев *једини* може означавати усамљено дрво, тако у Светостефанској хрисовуљи, у омеђењу манастирског поседа: *оу једини воуџ* (Лома 2013: 95). Остављајући по страни питање да ли је *граница* у оба значења етимолошки иста реч или није (в. најскорије Лома 2013: 68), са сигурношћу можемо закључити да она у Раваничкој повељи означава искључиво дрво — храст, и ту не би требало да нас буну везивање са личним именима, јер у истом сегменту повеље имамо и *Мастихин дуб*. То је вероватно било маркантно стабло које је неки Мастиха „закрстио“ да тако значи међу свога поседа,⁴⁰ а на исти начин ваља интерпретирати

³⁹ Још су произвољније тамо идентификације међника *Могила* са Доњошорским гробљем у Шапцу и *Дреновац* са истоименим селом северно од Шапца. То се село поуздано идентификује са (*Горњим*) *Дреновцима*, раваничким поседом у Битви, а доцније, у турско доба, припадало је нахији Доња Мачва, док се међник мачванског поседа по изричитом сведочанству повеље налазио негде код Пр(х)ова (Шкриванић l.c. помишља на *Дренову Греду* источно од Прова).

⁴⁰ Тако у сва три преписа повеље (Младеновић 2003: 54, 94, 112, те нема основа за читање *Мастихни дуб* и извођење од стерп. *мастихъ* ‘мастикова смола’, иако се мастиково дрво зове и *дубац* (Skok 2: 384), тим пре што је мастика *Pistacia lentiscus* средоземна врста и није вероватно

посесивне синтагме *Кокочева и Првошева граница*, тј. „храст-међник Кокочевог односно Првошевог поседа“, док придеви *једина* и *виша уз граница* напосто описују положај и изглед дрвета. Данас на терену где се простирало Раваничко властелинство *граница* живи као назив за врсту храста. У топонимији се тај назив везује за постојећа или некадашња дрвета: у Дебрцу *Леја граница*: „лепи грм, старо дрво, распало се на четири стране пре више од 70 година“ (Рад. 172), у Вукошићу се сеоска преслава одржавала на месту *Код границе* где је некад било велико граничево дрво, од два метра у пречнику (Рад. 53), но постоји и *Граница* као назив места у делу Вучевице званом Брекова који Радовановић бележи не доводећи га у везу са дрветом (64 д.); како је Брекова вероватно идентична са истоменим раваничким селом (в. горе), није искључено да је ту *Граница*, као и *Тойола* у Звезду, одраз средњовековног међника.

Ако узмемо да се поред једанаест сигурно идентификованих топонима XIV–XVII века (*Врбовац, Насай, Белаба, Шарево, Сјадојна, Русџин, Сјројица, Тавишић, Славоишић, Ђелије, Црљенска*) и нека од хипотетично предложених идентификација (*Малешинац, Кољјевић, Косанић, Којрчани, Иљевци, Грушић, Брачинац, Тойола, Граница*) може показати исправном, постаје јасан велики допринос који књиге као Радовановићева пружају историјској географији. Само се може жалити што Радовановићева истраживања нису покрила и северни део шабачког краја, Мачву у ужем смислу речи, јер смо уверени да би се и на том терену степен очувања средњовековних топонима показао знатно већим него досад. Да је и ту било континуитета са средњим веком, сведоче турски пописи из 1520–1533, судећи по регистрима датим у ХБЗ: *Polimik* (са варијантним читањем *Tolimik*, 198) *Çirkvenaç* (191)⁴¹ и *Gorna-Grobanovaç* (192),⁴² сва три у нахији Доња Мачва (Маџова-и Зџр) су сигурно **Полимики, Црљквеници** и **Грџбановци**, села која Раваничка повеља лоцира у Битву (прва два дарована манастиру, треће наведено као међник манастирског поседа).⁴³

Села **Дџбовиће** и **Љлица** у повељи Штефана Томаша Степану Ратковићу из 1458. очито су исто што и (*Г., Д., Ср.*) *Дубовић* и *Јелица* у турском попису нахије Горња Мачва из 1519. (Handžić 1986: 108), за која Симоновић 1987: 85–86 указује на локалитет *Дубовић* уз Дрину сз. до Прџавора.⁴⁴

да је успевала у Посавини крајем XIV века (средњовековно „отопљење“ завршило се око 1250). Лично име **Мџstixa* је регуларан хипокористик од **Мџstislavъ* а посредно је посведочено и руским топонимом *Мстихино* у Калушкој области.

⁴¹ Чита га тако и Handžić 1986: 109.

⁴² Handžić l.c. чита „Горњи / Мали Грујановац“ и оставља неубицирано. Уп. Мил./Вас. 117 (Горњи Грујановац), 118 (Гробановац), са нетачним референцама.

⁴³ Др Срђан Катић потврђује читања *Полимик* (где -к може стајати за -ћ) и *Црквенац*; ако је ово друго име прецизно прочитано, указивало би на **Црквеници* ‘црквени људи, кметови подложни цркви, тј. манастиру), дакле на изведеницу суфиксом -*вьсь*, а не -*икъ* како би излазило из потврда у Раваничкој повељи; но она нам је сачувана само у три позна преписа из XVII–XVIII века, те није уопште невероватно да је у оригиналу писало **црљквеници**, што је неки доцнији преписивач прочитао као **црљквеници**.

⁴⁴ О убицијацији села из те повеље више на другом месту.

Литература

- Арх. спом. I:** Ђ. Бошковић (ур.), *Археолошки сјоменици и налазишта у Србији, I Зајадна Србија*, Београд 1953.
- Васиљевић 1974:** М. Васиљевић, Археолошка рекогносцирања у Подрињу, *Археолошки преглед* 16.
- Вук:** Вук Стефановић Караџић, *Српски рјечник*, Беч ¹1818, ²1852.
- Грковић 1986:** М. Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског власћелинства у XIV веку*, Београд.
- Живановић 2007:** Зоран А. Живановић, *Посавојтамнавски срез*, Коцељева / Владимирци.
- Зиројевић 1984:** О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд.
- ЗН:** *Стари српски записи и најписи I–VI*, изд. Љ. Стојановић, Београд / Сремски Карловци 1902–1926.
- ЗС:** *Законски сјоменици српских држава средњег века*, прикупио и уредио Стојан Новаковић, СКА, Београд 1912.
- Лазич 2008:** А. Лазич, *Грађа за речник говора Мачве*, Шабац.
- Лома 1988:** А. Лома, *Мислођин и Медођин*. Легенда и историјска топомастика, ОП IX 165–174.
- Лома 1999а:** А. Лома, Ороним *Инок* и проблем секундарне једине у словенској топонимији, *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику* XLII, 45–58.
- Лома 1999б:** А. Лома, Рефлекси групе *-н(ь)п-* у српској топонимији, *Наш језик* 33/1–2, 99–106.
- Лома 2002:** А. Лома, *Пракосово*. Словенски и индоевропски корени српске *ейке*, Београд.
- Лома 2013:** А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовује*. Ка осмишљању старосрпског топонимског речника и бољем познавању ошћесловенских именовних образаца, Библиотека Ономастолошких прилога 2, Београд.
- Мил./Вас.:** С. Милутиновић / М. Васиљевић, Топографско-историјски речник Подриња, *Годишњак Међуошћинског историјског архива* 22, Шабац 1988, 101–181.
- Милићевић 1876:** М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, Београд.
- Младеновић 2003:** А. Младеновић, *Повеље кнеза Лазара*, Београд.
- Новаковић 1875:** Стојан Новаковић, Српски поменици XV–XVIII века, *Гласник Српског ученог друштва* LI 1–152.
- ОП:** *Ономастолошки прилози*, Београд.
- Павловић 1907:** Љубомир Павловић, Колубара и Подгорина, СЕЗ VIII, Насеља српских земаља 4, Београд, 345–1085, репринт Ваљево 1991.
- Пант.:** Душан Пантелић, Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачкога мира, *Сјоменик САН* 96, 4–41.
- Петровић 1977:** Радослав Петровић, *Први српски усћанак*. Акћа и писма на српском језику, књ. I, Београд.
- Пешикан 1981:** М. Пешикан, О употребљивости ономастичких података из турских тефтера, *Јужнословенски филолог* 37: 91–108.
- Поповић 1950:** Душан Поповић, *Срби у Срему до 1736/7*. Историја насеља и сћановништва, Београд 1950 (Пос. изд. САНУ CLVIII, Етногр. инст. књ. 1). Пуци
- Пуцић 2:** М. Пуцић, *Сјоменици српски*, Биоград 1862.
- Рад(овановић):** Војислав С. Радвановић, *Шабачка Посавина и Поцерина*. Антиројогеографска ишћивања, 1994.
- Реметић 1981:** Слободан Реметић, *Онезамењеном јайу и кавизмима у говорима северозајадне Србије* (Српски дијалектолошки зборник XXVII), Београд.
- РКС:** *Рјечник из књижевних сћарина српских*, приредио Ђуро Даничић, I–III Биоград 1863–1865.

- РП:** *Поменик манасџира Раче*, приредио Томислав Јовановић, Бајина Башта 2005.
- Рув(арац):** Д. Руварац, Митрополија београдска око 1735. године, *Сѿоменик СКА* XLII, Београд 1905, 101–204.
- СЕЗб:** *Срѿски еѿнографски зборник*, Београд.
- Симоновић 1987:** Ђ. Симоновић, Сеоска насеља у Мачви од Раваничке повеле до краја прве владе кнеза Милоша Обреновића 1839. године, *Гласник Еѿнографског музеја у Београду* 51, 77–111.
- Скарић 1930:** В. Скарић, Попис босанских спахија из 1123/1711 године, *Гласник Земаљског музеја* XLII 2: 1–99.
- Фасмер:** М. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка* I–IV, перев. и дополн. О. Н. Трубачев, Москва 1986–1987.
- ХБЗ:** 91, 164, *MAD 540 ve 173 numarali Hersek, Bosna ve İzvornik İvâları ictimâl tahrîr defterleri (926–939 / 1520–1533)* I, Ankara 2006.
- Шабац:** *Шабац у ѿрошлости* I, Шабац 1970, посебно прилози Адема Ханѿића „Шабац и ѿегова околина у XVI вијеку“ стр. 117–254 и Олге Зиројевић „Шабац и ѿегова нахија од 1600. до 1683. године“, стр. 255–282.
- Шкриванић 1981:** Г. Шкриванић, Раваничко властелинство, *Манасѿир Раваница. Сѿоменица о шесѿој сѿогодишњици*, Београд, 83–99.
- ЭССЯ:** *Этимологический словарь славянских языков*, Москва 1974–.

*

- Borys:** W. Borys, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- Csánki:** D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* II, Budapest 1894.
- Handžić 1986:** A. Handžić, *Dva prva popisa Zvorničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*, Града XXVI, Одјелjenje друшвених наука knj. 22, ANUBiH i SANU, Сарајево.
- Langer:** J. Langer: *Serbien unter der kaiserlichen Regierung*, Wien 1889 (Mittheilungen des k.k. Kriegsarchivs, n.F. III).
- RJA:** *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti I–XXIII, Zagreb 1880–1976.
- Skok:** P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–III, Zagreb 1971–1973.
- Vego 1970:** M. Vego, *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine* IV, Сарајево.

Aleksandar Loma

AUS DER HISTORISCHEN TOPONYMIE DER ALTEN MAČVA

Mačva (Matschwa) ist eine Ebene zwischen der Save und dem Unterlauf der Drina; im späten Mittelalter bezeichnete man mit diesem Namen einen breiteren Landstrich, der ungefähr jenem Teil Nordwestserbiens entsprach, das seit der Türkenherrschaft nach der Stadt Šabac gravitiert. Dazu gehören die Gebiete Pocerina und Posavina, südlich bzw. südöstlich von Šabac gelegen, in denen 1947–49 Vojislav Radovanović anthropogeographische Feldforschung durchführte, deren Ergebnisse nur 1994 aus seinem Nachlass veröffentlicht wurden. Radovanovićs Beschreibungen von rund 70 Dörfern in den beiden Gebieten bieten einen reichen Bestand an Flurnamen, viele davon bis dahin unbelegt. In der vorliegenden Erörterung wird es versucht, anhand dieser Belege eine Reihe der aus den historischen Quellen, darunter besonders

den türkischen Verzeichnissen des 16–17. Jh.s bekannten Ortsnamen richtig zu lesen und ausfindig zu machen. Dabei hat der Turkologe Dr Srđan Katić aus dem Historischen Institut in Belgrad große Hilfe geleistet, der so liebenswürdig war, viele Lesungsvorschläge des Verfassers an den Quellenbelegen nachzuprüfen.

Von den früheren Lesungen haben sich manche als mehr oder weniger richtig erwiesen: *Vrbovac* Radovašnica, *Nasap* Nakučani, *Belobaba* > *Belaba* Dvorište, *Tabetić* > *Tavtić* Draginje, *Šarov(a)* > *Šarevo* Vukošić, *Stadolin* (o.ä.) > *Stadojna* Mesarci (vgl. in der dortigen Mundart *dojna* ‘die untere’ < *doljnja*), viele anderen aber als verfehlt: „Hrvastin, Hrusna, Hrostin“ statt *Hrustin*, heute *Rustin* Lojanice/Vukošić (zu **xpoσtъ* ‘Käfer’), „Ostrovica“ statt *Strojica* (Nakučani), „Slavnik, Sladnik, Slavkin“ statt *Slavotin* (Dragojevac; schon 1391 als *Zlautim* belegt), „Čelina, Čilevina“ statt *Čelije* (Jalovik), „Crnska“ statt *Crljenska* (Metlič), „Koprivac“ statt **Koprc* / **Koprč*, heute *Koprčani* (Volujac), vielleicht auch „Kupivnik, Kupionik“ statt **Kopjević* > *Kopljević* Culjković, „Kosanik“ statt **Kosanić* Radovašnica. Die Mundart von Mačva ist heute ekavisch, aber die Entwicklung *ě* > *io*, von der Radovanović Zeugnisse ablegt (*Biograd, starosedioci*) dürfte dort alt sein, denn sie lässt sich schon 1533 durch den ON *Strioci* (nicht „Strivci“, wie bisher gelesen!) < *Strěľci* belegen, was darauf hinweist, dass damals auch Mačva zur südlich anliegenden Zone Nordwestserbiens gehörte, wo **ě* seine phonologische Besonderheit als [e] bis heute bewahrt. Der in den Deftern mehrmals verzeichnete Name *Vihnjevac*, der sich auf den heutigen Mrđenovac bezieht, scheint irgendwie mit dem benachbarten Flussnamen *Višnjeva reka* zusammenzuhängen und damit den seltenen Wandel *šnj* > *hnj* aufzuweisen. Die Annahme einer Vokalsynkope nach der neuštokavischen Akzentverschiebung ermöglicht uns, *Bračinac* auf den 1381 belegten ON *Bratišinci* vom PN *Bratiša* zurückzuführen und *Grušić* über *Grubšić* (so 1719) auf **Grubišići* = die Nachkommen des *Grubiša*, der nach dem Defter aus 1528 über elf Dörfer in der Umgebung als *knez* verwaltete. Schließlich wird das Dilemma erörtert, ob in den altserbischen Urkunden, denen die Großschreibung von Eigennamen unbekannt ist, ein Baumname, der als Grenzzeichen angegeben wird, appellativisch oder toponymisch aufzufassen ist. Die Gründungsurkunde des Klosters Ravanica aus 1381 enthält mehrere solcher Fälle, darunter in der Abgrenzung seines Grundbesitzes in Mačva, wo *topola* ‘Pappel’ und *granica* ‘eine Art Eiche, *Quercus conferta*’ schon damals oder nachträglich toponymisiert worden sein dürften und bis heute als *Topola* in Zvezd und *Granica* in Vučevica weitergelebt haben. Die gute Bewahrung der historischen Topographie in den von Radovanović erforschten Gebieten lässt uns bedauern, dass die Mačva im engeren Sinne, das Gebiet nordwestlich von Šabac, außerhalb der Reichweite solcher Forschungen blieb, zumal es Indizen gibt, dass es auch dort eine Namenkontinuität zwischen dem serbischen Mittelalter und der frühen Türkenzeit gab; mindestens kommen die in der Ravanica-Urkunde erwähnten Dörfer *Polimići*, *Crkven(i)ci* und *Grubanovci* auch in den türkischen Verzeichnissen aus der ersten Hälfte des 16. Jh.s vor.